

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗЛОЧИН: ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ДОКАЗ

Підвищення ефективності боротьби зі злочинністю потребує нових підходів до організації розкриття злочинів та надання слідчому більших можливостей у використанні джерел доказування. Досвід боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими формами, свідчить, що традиційних засобів доказування найчастіше не вистачає. Тому, на нашу думку, необхідно вдосконалити процедуру доказування при розслідуванні кримінальних справ та розширити коло інформації про злочин, яку можна використовувати як доказ.

Формування доказів при розслідуванні кримінальних справ у сучасних умовах пов'язане з певними труднощами, серед яких слід зазначити: підвищення вимог до можливості використання доказів; встановлення нових форм судового контролю за проведенням слідчих дій; розширення можливості участі захисника в кримінальній справі; розширення кола осіб, яким надано право імунітету (відмови від свідчень), цілеспрямована діяльність злочинних угруповань щодо запобігання розкриттю злочинів тощо [1, с.74]. Ці та інші причини призводять до порушення балансу між функцією обвинувачення та захисту і зміщення акцентів на користь охорони прав обвинуваченого, що, на нашу думку, не збігається з завданнями кримінального судочинства та створює непривабливі умови для правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних справ. Крім того, таке становище породжує додаткові труднощі для слідства щодо розкриття злочинів та збирання доказів по кримінальних справах.

До проблеми доказування, що породжена криміногенною обстановкою та сучасними умовами розслідування, вже неодноразово зверталися вчені та практики, наполягаючи на необхідності її вирішення. У працях О.М. Бандурки, Кавалієриса А. К., Козаченка І.П., Москалькової Т.М. та інших [1; 2; 3; 4] висловлюються пропозиції про зміну норм чинного кримінально-процесуального законодавства щодо спрощення процедури доказування та розширення можливості використання інформації про вчинені злочини в розкритті та розслідуванні кримінальних справ, в тому числі отриманої при проведенні оперативно-розшукових заходів. На думку багатьох з них, надання слідчому більших можливостей використання інформації про злочин підвищить рівень ефективності боротьби зі злочинністю [3, с.19]. Такі погляди ґрунтуються на сучасних умовах боротьби зі злочинністю, які вимагають створення нових методів та засобів виявлення злочинів, вдосконалення організаційних аспектів отримання інформації про злочинців та розширення можливості її легалізації при розслідуванні кримінальних справ, по-перше. По-друге, це стосується розширення меж використання в розслідуванні оперативно-розшукової інформації, що потребує вдосконалення кримінально-процесуального законодавства щодо її реалізації.

У процесі розкриття та розслідування кримінальних справ слідчий різноманітними діями отримує таку інформацію та створює підґрунтя для отримання доказів. Збирання доказів – це система дій, що забезпечують сприйняття суб'єктом доведення об'єктивно існуючих слідів події злочину та формування у його свідомості пізнавального образу, що зберігається через процесуальну фіксацію результатів його сприйняття. Слід визнати слушною думку вчених щодо умовності застосування терміна «збирання доказів». Готових доказів у природі не існує, тому суб'єкт доказування у ході провадження слідчих дій, відшукуючи інформацію (сліди злочину), що стосується справи, і фіксуючи її у процесуальних актах, формує докази [5, с.200].

Кримінально-процесуальний кодекс України визначає, що доказами у кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких встановлюється наявність суспільно небезпечного діяння, винність особи та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Для збирання доказів використовуються слідчі дії, а також до них може бути віднесена інформація, що отримана за результатами оперативно-розшукових заходів.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає оперативним підрозділам право здобувати інформацію про злочин, що готується або скоєний, та негласно виявляти і фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка, отримувати інформацію про вчинені та злочини, що готуються, здійснювати візуальне спостереження тощо, що за своїми ознаками фактично є доказами підготовки або вчинення такого злочину [6]. Найчастіше така інформація про злочин, документи і предмети, що її підтверджують, відіграє головну роль в доказуванні, здобувається здебільшого до порушення кримінальної справи (перевірка заяви, повідомлення про злочин) підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Відтак очевидна важливість такої інформації, що може стати доказом в кримінальній справі, набуває особливого значення при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями.

Успіх розкриття значної кількості злочинів, зокрема, вчинених організованими злочинними угрупованнями, неможливий без інформації про нього та речових доказів, які зібрані до порушення кримінальної справи та отримати які процесуальними засобами практично неможливо. Саме при проведенні правоохоронними органами заходів, що найчастіше носять ознаки бойових операцій (огляд, захоплення та роззброєння злочинців, засідки, запобігання «разбіркам» між злочинними угрупованнями тощо) зброя, знаряддя злочину, цінності, наркотики, документи і предмети, які за своїми ознаками є речовими доказами, здобуваються без належного процесуального оформлення [2, с.81] та до порушення кримінальної справи. При цьому постає проблема можливості їх використання в процесі доказування. При проведенні таких заходів не завжди зберігаються сліди, які можна закріпити під час проведення огляду місця події. В таких випадках правоохоронці фактично проводять дії щодо отримання

доказів, але процесуально їх закріпити не можна, що призводить до їх втрати та неможливості використання при розслідуванні злочину.

Але найскладнішим є питання про використання для доказування інформації, отриманої під час проведення оперативного-розшукових заходів із застосуванням спеціальних автоматизованих систем, які фіксують, наприклад, результати спостереження за особою, інформацію, що знімається з засобів зв'язку тощо. Для проведення таких дій до порушення кримінальної справи (перевірка заяв та повідомлень про злочин) дозвіл надає суд, тобто санкціонує їх проведення (ч.5 ст.97 КПК). Але застосовувати таку інформацію як доказ в кримінальній справі фактично неможливо. Щоб запобігти цьому, Кримінально-процесуальний кодекс України було доповнено статтями, які дозволяють проводити слідчі дії для отримання доказів із таких джерел, як кореспонденція, в тому числі передана в електронному вигляді, за допомогою засобів зв'язку тощо, які можливо проводити до порушення кримінальної справи ст.ст.187, 187¹ КПК України.

Але у статті містяться протилежні положення, що не дозволяє отримувати докази в інтересах слідства до порушення кримінальної справи. Так, в першій частині цієї статті визначено, що об'єктом дослідження є інформація, яка міститься в листах, телеграфній та іншій кореспонденції підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам або інших осіб до них [5, с.417]. Таке формулювання змісту статті фактично позбавляє можливості зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи або до особи, стосовно якої є підозра у вчиненні злочину, але яка ще не набула офіційного статусу підозрюваного, а отже — проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи. Таким чином, отримання такої інформації можливе лише оперативним шляхом, що породжує проблеми її використання як доказу. Такі колізії законодавства негативно впливають на стан боротьби зі злочинністю та позбавляють слідчого можливості використовувати процесуальні засоби отримання інформації про злочин.

Тому спроби інтегрування слідчої і оперативно-розшукової діяльності з метою вирішення проблем розслідування кримінальних справ не призводять до очікуваних результатів. Отже, слідство не отримує нових можливостей в розслідуванні злочинів і збирання доказів, в зв'язку з чим спостерігається діалектичне відставання методів та засобів, що застосовують правоохоронні органи в боротьбі зі злочинністю, від її нових форм та методів, що використовують злочинці. Така ситуація потребує розв'язання, і головним напрямом повинно стати вирішення проблем доказування та розширення методів збирання доказів.

Одним з напрямів розв'язання зазначеної проблеми може стати процесуальне розширення можливостей використання в розслідуванні кримінальних справ інформації про злочин, в тому числі отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів. За своїм змістом така інформація є фактичними даними про злочин, на підставі яких встановлюється наявність суспільно небезпечного діяння, винність особи та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи тощо, а це —

ознаки доказу, визначені в Кримінально-процесуальному кодексі України, що потребує внесення змін до законодавства з визначенням правового статусу таких даних. На нашу думку, фактичні дані, здобуті оперативним шляхом, можуть використовуватися як докази за умови їх законного отримання і можливості перевірки на попередньому та судовому слідстві. Таку інформацію можна використовувати як доказ у кримінальній справі за умови, якщо слідчий, суддя та учасники процесу мають можливість ознайомитися з документами, що підтверджують джерело її надходження та достовірність таких даних. Оскільки така інформація і джерела її отримання можуть мати закритий характер, необхідно визначити умови, за яких особам дозволено ознайомлюються з нею.

Внесена пропозиція – вимога часу. Досвід боротьби з організованою злочинністю та виявлення таких груп і запобігання їх злочинній діяльності свідчить, що довести протиправність їх діяльності, використовуючи лише традиційні слідчі дії, практично неможливо. Активна протидія правоохоронним органам на стадії порушення і розслідування кримінальної справи злочинними угрупованнями найчастіше призводить до втрати доказів або їх знищення. До цього слід додати прийняття злочинцями заходів, які допомагають уникненню від кримінальної відповідальності та використання корумпованих посадовців, які сприяють в цьому. Вивчення досвіду діяльності правоохоронних органів та кримінально-процесуального законодавства країн Західної Європи (Великобританії, Франції, Бельгії, Нідерландів, Італії та ін.) свідчить, що в цих країнах ще на початку 90-х років минулого століття почали застосовуватися нові спеціальні слідчі дії, які уможливають отримання інформації про злочин та використання її як доказ під час розгляду кримінальної справи в суді.

Такі дії за своїм змістом схожі з передбаченими Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» (спостереження, видіо-, аудіо запис тощо). Відрізняються вони лише тим, що проводяться не за рішенням слідчого, а на доручення прокурора (судді), а здобута інформація використовується як доказ. Аналогічний порядок отримання під час проведення оперативних заходів інформації щодо злочинців і вчинених злочинів міститься в кримінально-процесуальному законодавстві нашої держави. Проте головною відмінністю є те, що така інформація не завжди може бути використана як доказ і це негативно відбивається на розслідуванні злочинів.

Таке становище може бути пояснено недовірою до правоохоронних органів та їх діяльності. За підсумками анкетування, 40 відсотків опитаних заявили, що протягом року стали об'єктом злочинних дій і більша частина з них до правоохоронних органів не звернулася, вважаючи міліцію нездатною належним чином відреагувати на повідомлення [7]. Крім того, законодавець не поспішає надати правоохоронцям більш можливостей для боротьби із злочинністю, прийняти закони, які б ефективно слугували виконанню ними їх завдань. Недосконалість чинного законодавства не дозволяє правоохоронним органам реалізовувати свої можливості у протидії злочинності. В нашій державі прийнято багато законодавчих актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів. Однак вони

не повною мірою забезпечують ефективність діяльності правоохоронних органів. Це здебільшого пояснюється тим, що законодавчі органи не завжди враховують практичні потреби боротьби зі злочинністю. Під час прийняття законів думка працівників практичних підрозділів, які застосовують ці норми на практиці, найчастіше не враховується [8, с.7]. Певною мірою це пояснює ставлення населення до правоохоронних органів, які позбавлені ефективних методів і засобів діяльності і не можуть виконувати завдання, що поставлені перед ними.

Сьогодні необхідно подолати негативне ставлення до правоохоронних органів, відкинути недовіру до них, надати реальні можливості для ефективної боротьби із злочинністю. Вітчизняні правоохоронці найчастіше працюють лише на ентузіазмі, здоровому глузді та особистому досвіді. Зрозуміло, що нині цього недостатньо. Тому слід більш довіряти людям, які забезпечують правопорядок і борються із злочинністю, забезпечити їх ефективною законодавчою базою. Одним із можливих варіантів вирішення цього завдання є спрощення процедури доказування при розслідуванні кримінальних справ, за умови встановлення надійних гарантій забезпечення прав і свобод учасників кримінального судочинства.

Список літератури: 1. Москалькова Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания. М., 1999. 2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Підручник. Х., 2002. Ч.1. 3. Козаченко І.П. Дотримання прав та свобод людини при проведенні тимчасових і виняткових оперативно-розшукових заходів / Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. Матеріали науково-практичної конференції. Дніпропетровськ, 1999. 4. Кавалиерис А. К. Об одном аспекте интеграции криминалистической и оперативно-розыскной деятельности // Роль и значение деятельности профессора Белкина Р.С. в становлении и развитии современной криминалистики. Материалы международной научно-практической конференции. М., 2002. 5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. К., 2003. 6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність. / Відомості Верховної Ради України. № 3111–III від 07.03.2002. 7. Досить прикрашати дійсність. Нам потрібна лише правда! // Іменем закону. № 17. 25.04. 07.05. 2003. 8. Коляда П.В. Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах. К., 2001.

Надійшла до редколегії 05.03.03